

# Česká stopa na soluňské frontě

Václav Štěpánek

Česká stopa na soluňské frontě sice, na rozdíl zejména od fronty ruské a italské, nepatřila k tak výrazným, přesto měla pro český odboj velký význam. Češi bojovali od počátku válečných operací v Srbsku a poté na Soluňské frontě na obou stranách fronty, většinou se však nestávalo, jako např. na různých úsecích ruské fronty, že by stáli proti sobě. Podobně jako v případě České družiny v Rusku a roty Nazdar ve Francii se do bojů nejprve v Srbsku a pak na Soluňské frontě na srbské straně zapojily stovky Čechů. Přes značné organizační úsilí se jim ale na těchto bojištích nikdy nepodařilo vytvořit samostatné jednotky, byť to zejména v letních měsících roku 1915 vypadalo tak, že zárodek československého vojska vznikne právě v Srbsku, a to z českých dobrovolníků v srbské armádě, tisíců českých zajatců v Srbsku a ze zajatců a dobrovolníků v Rusku, kteří měli být do Srbska dopraveni po Dunaji (což se, ale pouze v několika ojedinělých případech, také stalo). Celou akci zmařila podzimní rakousko-uhersko-německo-bulharská ofenzíva. Čeští dobrovolníci tak přešli v rámci různých srbských pluků i dobrovolnických oddílů s ustupující srbskou armádou Albánii a po nezbytné konsolidaci se dostali, rozptýleni v šesti srbských divizích a dobrovolnickém oddíle, na Soluňskou frontu. Po celou dobu ale byla srbská armáda v kontaktu pouze s bulharskou a německou armádou, takže s českými vojáky rakousko-uherské armády nepřišli do bojového styku.

Rakousko-uherská armáda totiž působila na tomto bojišti od počátku roku 1916 výhradně v Albánii, kam pronásledovala ustupující srbskou armádu z Černé Hory a odkud také prakticky vytlačila italskou armádu, která se udržela zpočátku pouze v okolí přístavu Valony. Později, po neúspěšné ofenzívě bulharsko-německých jednotek v západní Makedonii a naopak úspěšné protiofenzívě francouzských a srbských jednotek, byla část XIX. sboru rakousko-uherské armády vyslána na pomoc svým spojencům a přešla přes Albánii až na západní břeh Ochridského jezera, kde stála proti části levého křídla francouzské východní armády, a po úspěšném italském výsadbku v jižní Albánii pak zbytek XIX. sboru i hlouběji v Albánii proti jednotkám italským. Nebylo to jednoduché, v zemi, která byla pro c. k. armádu velkou neznámou, se její jednotky musely potýkat s pokulhávající logistikou, s neprostupným terénem s úzkými a těžce schůdnými cestami, které rozšiřovaly pomocí otrocké práce zajatců, s hladem, způsobeným tím, že trén kvůli špatné průchodnosti horami zaostával za postupujícími bojovými jednotkami, s počasím, a hlavně s malárií, úplavicí a epidemií skvrnitého tyfu. Bojové ztráty XIX. sboru c. k. armády, který byl odpovědný za obsazení Albánie a byl proto od roku 1917 zvaný „albánský“, tak za rok 1916 činily „pouhých“ 2 215 vojáků a 38 důstojníků, zatímco jako nemocní se hlásilo 1 156 důstojníků a 57 357 vojáků! Není přitom zřejmé, jestli statistiky zahrnují v rámci padlých také zemřelé na nemoci (o tom více viz Václav Štěpánek: *Deník nadporučíka c. k. armády z let 1914–1918. Obrázky českého důstojníka Hynka Doležala z balkánského bojiště Velké války*. Brno 2019; také rozšířené srbské vydání „*Hinek Doležal: Slike sa balkanskog ratišta*“. Čačak [Srbsko] 1919). Na pomoc bulharsko-německým spojencům se přes Albánii z Elbasanu probíjela především 20. horská brigáda, jejíž přesun skončil u Pogradce, kde brigáda strávila válečnou zimu 1916/1917 a vedla přitom nevýznamné, spíše náhodné poziční boje s francouzskými jednotkami 57. pluku, které hájily levé, západní křídlo soluňské fronty a postupně se jim podařilo propojit, byť nijak pevně, soluňskou frontu s postavením italských jednotek u Valony. Během reformy pěších jednotek rakousko-uherské armády byl v prosinci 1916 do brigády přidělen 2. prapor 92. pluku z Chomutova a 1. pochodový prapor pražského 28. pluku, 8. září 1917, během francouzské ofenzívy, pak přibyl ještě 1. prapor 98. pluku z Vysokého Mýta, čímž v brigádě zásadním způsobem vzrost český prvek, který i před tím

byl nezanedbatelný. S praporem 28. pluku se k ochridskému jezeru dostal také v té době již jednačtyřicetiletý básník Stanislav Kostka Neumann, jenž zážitky z této „anabáze“ vypsal ve svých válečných vzpomínkách v knihách *Elbasan* (Praha 1922) a zejména pak *Bragožda* (Praha 1928).

V obou dohodových vojscích, francouzským a italském, s nimiž byla brigáda v bojovém styku, ovšem v té době až na jednotlivce čeští dobrovolníci nepůsobili, s nepatrnou výjimkou oddílů francouzské cizinecké legie. K takovým jednotlivcům pařil např. Ladislav Preininger (viz jeho publikovaný deník *Přísaha. Deník legionáře Ladislava Preiningera*. Ed. Milena Freimanová, Praha 2017). On sám, pobýváje na začátku války v Paříži, do cizinecké legie vstoupil hned s prvními boji na západní frontě a dostal se do československé roty Nazdar, která vznikla 31. srpna 1913 (1. rota praporu C 2. 1. pluku Cizinecké legie), zúčastnil se s ní i bojů v roce 1914 a zejména pak slavné ofenzívy u Arrasu v květnu 1915. Poté sloužil s legií v Africe a teprve v roce 1917 se dostal na svoji žádost na soluňskou frontu s dalšími třemi českými přáteli. Jeho rota bránila levé křídlo fronty. V deníku hovořil Preininger o dalších Čechách, které tam potkal, mj. desátníku Konečném a četaři Klikovi. O českých legionářích ve francouzské armádě se zmiňuje ve svých vzpomínkách také český dobrovolník v srbské armádě Melichar Houžvic (Jurišič Bogdan M. Houžvic: *Se Srby a komity. Z deníku srbského dobrovolce*. Praha 1928). Preininger byl nakonec po několikaměsíčním působení na soluňské frontě koncem roku 1917 odvelen k budování československé střelecké brigády ve Francii, zárodku československé armády na západní frontě. Je tedy málo pravděpodobné, že by se některý z těchto „francouzských“ Čechů dostal do kontaktu s českými vojáky c. k. armády, tím spíše, že ve svých vzpomínkách popisoval Preininger pouze boje s bulharskými jednotkami.

O přítomnosti českých vojáků z c. k. armády na bojiště se však na dohodové straně vědělo. Proto dobrovolníci ze srbské armády připravili francouzským letcům letáky, které pak během svých operací aviatci shazovali do rakouských linií. Jak moc byla tato propagandní akce úspěšná, není jisté, ovšem při velké francouzské ofenzívě, v níž sehráli v září 1917 hlavní roli maročtí jezdcí, padlo do zajetí z 20. horské brigády několik set mužů, z nichž téměř třetinu tvořili Češi. I Stanislav Kostka Neumann během ofenzívy o zajetí uvažoval. Byl tehdy poslán velením brigády se zprávou o ústupu pro trén a útvary v zázemí do Pogradce. Dostal se přitom do palby francouzských jednotek a přemýšlel: „[...] zůstanu zde ležeti, večer není daleko, noc bude pěkná, odpočinu si, zotavím se a ráno... ráno budou tu Francouzi, představím se jim zdvořile, ukáži jim, že mám v kapslíku vedle úředního nacionále jedno francouzské, nu, a dám se zajmouti. Bílý kapesník pro všechny případy mám v kapse, pěkně čistý, u potoka na slunci vybileny, pověsím jej nad sebe na strom, děj se vůle osudu. Snad mne nepřivítají kuličkou. Francouzi jsou zdvořilí, ženou nás beztak jen jakoby špásem, ani bodel nenasazují tu při útoku. Kolísám chvíli mezi oběma alternativami, mezi severem a jihem. Sever, toť Pogradec, Ochrida, Srbsko, Uhry, špitál, toť směrem k domovu. Jih ... Korča, Soluň a pak záhadný otazník. Kdybych byl odpočat [...] zvědavost by vítězila, dobrodružství by lákalo, Soluň by volala, moře, nová úloha na druhé straně, kterou považují za lepší [...] Ale ve skutečnosti jsem úplně uštván. Hrozím se pochodu do Korči, cesty do Soluně. Nemám odvahy k dobrodružství, toužím po nemocničním lůžku... všechny myšlenky a touhy mi utíkají k severu... Půjdu do Pogradce – třebaže hned vedle pointy nemocné vyčerpanosti probleskuje mi v nitru ještě jeden pocit, lítost téměř, že se nemohu rozhodnouti jinak, že se okrádám, protože nemohu natáhnouti ruky po tom, co příležitost nabízí mi ze světa [...]“. Po agitaci českých dobrovolníků v srbské armádě se ovšem jen malá část těchto zajatců rozhodla vstoupit do srbského vojska. „Putoval jsem po zajateckých táborech,“ hovořil o situaci na přelomu let 1917/1918 nadporučík František Kryštof, „a sháněl dobrovolníky. Přihlásil se jich slušný počet, přece však vyskytli se ještě tehdy někteří, kteří, ačkoli byli ve velmi

*zbědovaném stavu, nechtěli o československém vojsku ani slyšeti a dávali přednost trapnému životu v zajateckém táboře.“*

Daleko větší počet dobrovolníků, jsoucí do stovek (přesná čísla dodnes nejsou stanoveny) na soluňské frontě bojovalo v srbském vojsku. Pocházeli jednak z řad bývalých zajatců, ale mnoho z nich bylo původem „srbských Čechů“: před válkou totiž žily v Bělehradě a v dalších srbských městech (Jagodina, Valjevo, Kragujevac, Čačak, Požarevac) poměrně početné české kolonie, tak či onak spojené s pronikáním českého průmyslového kapitálu budujícího v Srbsku cukrovary či pivovary. Tyto kolonie si organizovaly vlastní české spolky či sokolská družstva, měly i své české školy. Někteří z těchto srbských starousedlíků pak v srbské armádě zaujímali význačné postavení jako důstojníci, lékaři a kapelníci. Část srbské gardové hudby včetně kapelníka Františka Dragutina Pokorného (1867–1956), předválečného dirigenta Srbského národního divadla, a hudba jízdní divize byla složena víceméně výhradně z Čechů. Ve vojsku působila také řada českých inženýrů, vesměs těch, kteří již měli srbské občanství. Pravděpodobně vůbec prvním českým „dobrovolníkem“ s rakouským občanstvím vůbec byl František Kryštof (1881–1960), nedostudovaný právník, působící před válkou v Bělehradě jako bankovní úředník. Do srbské armády vstoupil hned 28. července 1914 a stal se velitelem dělostřelecké čety 3. pluku Dunajské divize. Kvůli znalosti kotorského opevnění (od roku 1910 sloužil v rakousko-uherské armádě u 5. pluku pevnostního dělostřelectva v Kotoru) byl přeložen do černohorské armády, v níž jako nadporučík velel baterii těžkého černohorského dělostřelectva na Lovčenu. Po rozpadu černohorské armády se vrátil k srbské armádě, kde pak působil jako zpravodajský důstojník hlavního štábu, podobně jako na soluňské frontě. Kryštof ovšem, na rozdíl od jiných, již na frontě působil spíše v zázemí. Pokud jde o nefrontové působení, hovoří M. Houžvic také o podplukovníkovi Vladimíru Brunclíkovi, jenž „*byl náčelníkem hlavní vojenské stanice v Bitole*“. Brunclík evidentně patřil k srbským českým starousedlíkům, a měl tedy srbské občanství, proto mohl být i tak vysokým důstojníkem. Nejvyšší hodnost mezi českými dobrovolníky byla kapitán.

Z těch v bojových pozicích byl v srbské armádě pravděpodobně nejslavnější kapitán Bedřich Březina (1886–1916), jenž ale vystupoval pod *nom de guerre* Mirko. K. Popović. Březina od počátku války působil v dobrovolnickém oddíle původně majora, posléze podplukovníka Vojina Popoviće, známějšího spíše jako vojvoda Vuk. Popović vystudoval srbskou vojenskou akademii, kdysi v 60. letech 19. století založenou jiným slavným Čechem v srbských službách, generálem Františkem Alexandrem Zachem, nicméně se rozhodl, jako rodák z tehdy ještě turecké Sjenice, pro „komitské“ působení, nejprve jako řadový komita v Makedonii, později jako velitel komitské čety a oddílu. Takto působil i během Balkánských válek a zejména pak po napadení Srbska c. k. armádou. Jeho oddíl, do něhož vstupovali právě čeští dobrovolníci, fungoval jako dřívější „myšlivci“. Bojoval před frontou i za ní. V případě zajetí ovšem komité nemohli čekat žádnou milost. Spolu s armádou pak přešel Vuk Albánii a jeho dobrovolnický oddíl, čítající 4 000 mužů, se mezi prvními zapojil do bojů na soluňské frontě. Podobně jako Březina byl s Vukem od počátku války další dobrovolník Melichar Houžvic, jenž o působení Vukova oddílu zanechal svědectví ve výše citované knize. V ní hovořil o dalších Čechích ve Vukově oddíle, rotmistru Františku Kadlečkovi, Slavětinském a především o poručíku Jiřím „Đorđe“ Jelínkovi (1887– 29. června 1919, kdy padl jako velitel 29. československého střeleckého pluku v boji proti maďarským bolševikům u Nových Zámků), bylo jich však mnohem více. Všichni tyto muži se účastnili bitvy na Kajmakčalanu a v ohbí Černé řeky i pozičních bojů, které poté následovaly.

Boj, respektive jeho následky popisuje ve své knize Melichar Houžvic, jenž byl těsně před rozhodujícím bojem v lazaretu nedaleko shromaždiště k útoku. „*Zaslechl jsem jaké přípravy se konají, a utekl jsem časné ráno z obvaziště. Po několikahodinovém hledání jsem našel náš prapor a žádal jsem o zařazení do čtvrté roty kapitána Březiny, kde jsem se ihned ujal vedení nad četou...*“ Po dobytí vrcholu Kajmakčalanu ještě dobrovolnický oddíl vojvody

Vuka pronásledoval nepřítele až do noci do jeho pobočné linie na sousedním vrcholu. „*Jak žalostná byla však podívaná, když se rozednilo. Přes tři sta našich vojnů a 23 důstojníků bylo tu mrtvých. Nebylo jim pomoci, neb zmrzli na svých místech po smrtelném zranění. Tu jsme viděli junáka, kterému střela provrtala přilbu i hlavu, když se připravoval k výstřelu, tam viseli na drátech před bulharskými zákopy naši junáci. Jednoho stihla smrt, když přetínal drát nůžkami, druhého, když si uvolňoval cestu sekerou. Zima a vítr byly tak ostré, že jsme nemohli vykopat ani jámu, abychom pohřbili nešťastné druhy. Snášeli jsme tedy oběti do opuštěného bulharského zákopu a přikrývali jsme je uvolněnými kameny. Pro nedostatek dříví jsme topili pažbami z bulharských pušek, kterých nám zanechali několik tisíc. Zde padl náš krajan František Kadleček, rodák od Chrudimě, v čele své čety, s kterou jako jeden z prvních obsazoval bulharské zákopy. Zde byl také dvakrát raněn i poručík Jiří Jelínek“*

Češi v oddíle vojvody Vuka bojovali také v říjnu a listopadu při spojenecké ofenzívě v ohbí Černé řeky, kde se ustoupivší bulharská vojska opevnila. Po překročení Černé řeky se oddíl vyznamenal během dobývání opevnění u vesnice Gruniště. Šlo o téměř sebevražednou akci, neboť z celého dobrovolnického oddílu po několikátýdenních bojích zůstalo pouze 180 nezraněných a bojeschopných mužů, kteří pak byli přerazeni do jiných pluků a oddíl jako takový zanikl, neboť v bojích padl jak vojvoda Vuk (29. listopadu 2016), tak Bedřich Březina (19. listopadu 1916), znovu byl zraněn i poručík Jiří Jelínek. Smrt svých oblíbených velitelů chtěli nejspíš jejich vojáci pomstít, a zřejmě i proto byl 3. prosince u Gruniště dobrovolníky zastřelen velitel bulharské obrany a zároveň velitel 21. bulharského pluku, plukovník (po smrti povýšen na generálmajora) Kliment Džerov. Tito muži by za jiných okolností rozhodně nestáli ve válce proti sobě, měli tohoto totiž hodně společného: Džerov pocházel ze známé ochridské rodiny, jeho děd Spiridon se účastnil jako dobrovolník řeckého protitureckého povstání ve 20. letech 19. století, jeho o dost starší bratr Spiro byl členem známé povstalecké čety Chadži Dimitra a Stefana Karadži, která byla rozbita ve Staré planině tureckými a čerkeskými oddíly v roce 1868, jež měla předtím své základy právě v Srbsku, a bratranec Luky Džerova, jednoho z vůdců makedonského protitureckého Ilindenskho povstání z roku 1903...

Melichar Houžvíc patřil mj. také k jedněm z těch, kteří spolu s Bedřichem Březinou a Jiřím Jelínkem plánovali v rámci srbské soluňské armády vytvořit českou rotu, po případě prapor. Vzpomínal, jak „*s kapitánem Březinou dopsali Národní radě do Paříže, která proti tomu zásadně nebyla“*. Tehdy ovšem, uvádí dále, „*někteří krajané v zápolí, v Soluni, kde měli více klidu i času než my, vypracovali návrh k odjezdu krajanů do čs. armády do Francie, který se později uskutečnil, jenomže ti, co nejvíce strádali, padli nebo byli při odchodu do Francie pro utrpená zranění prohlášeni ze ‚neborce‘, t. j. poloinvalidy...“*. K zmíněným Čechům v zázemí patřil zejména František Kryštof, který se po smrti Březiny stal hlavním organizátorem Čechů sloužících v srbské armádě. Česká národní rada s nimi v počátcích příliš nekomunikovala, srbské velení nakonec českým dobrovolníkům nabídlo, že by k vytvoření samostatné české jednotky v rámci srbské soluňské armády dojít mohlo, nicméně Kryštof později psal, že by to stejně nebylo možné, neboť mezi Čechy bylo v poměru k obyčejným vojákům příliš mnoho důstojníků, a že také neměli zdroje, z nichž by mohli tuto jednotku doplňovat a udržovat. Takovéto zdroje ovšem nemělo ani srbské vojsko, jehož počet se každého dne povážlivě zmenšoval.

Poté, co Česká národní rada dosáhla uznání u spojenců, bylo přijato rozhodnutí, za nímž stále zejména Milan Rostislav Štefánik, že dobrovolníci budou převezeni do Francie a začlenění se do budované československé brigády. Byl to zejména propagandní tah, nicméně i mnozí čeští dobrovolníci si údajně byli vědomi toho, alespoň podle toho, co později, po vzniku republiky psali, že „*bojujeme a umíráme pod srbským jménem a nikdo ve světě o nás neví“*, a že tedy „*naše práce v Srbsku nepřinesla české věci želaného prospěchu“*. Pravda je

ovšem ta, že většina českých dobrovolníků, kteří vstupovali do srbské armády v roce 1914 či v roce 1915, ještě o české věci neuvažovala. Jsou to vlastně až jejich pozdější transpozice.

Nakonec se srbská strana uvolila české dobrovolníky, jimž (a pochopitelně také srbské armádě) koncem roku 1917 a na počátku roku 1918 přibylo posílení s transporty I. a II. srbské dobrovolnické divize z Ruska. Byly to jednotky, organizované v Oděse srbskými důstojníky vyslanými tam z Korfu, složené z rakousko-uherských jihoslovanských zajatců, do nichž se, vzhledem k pomalé organizaci československého vojska, houfně hlásily také stovky českých vojáků a důstojníků. I. srbská dobrovolnická divize hrdinně, ale nakonec neúspěšně a s obrovskými ztrátami, bojovala s ruskou a rumunskou armádou v Dobrudži proti bulharsko-německo-turecké armádě úspěšně vedené polním maršálem Augustem von Maceksenem (velel i srbské operaci na podzim roku 1915). Mnozí z Čechů po dobrudžském vystoupení nakonec z divize vystoupili a stali se pilířem budovaných československých legií (z těch později výrazných osobností např. dr. Bohumil Bouček, Radola Gajda, Rudolf Viest, Vojtěch Luža, Emanuel Moravec), hodně z nich však nechtělo nebo nemohlo srbskou armádu opustit a dostali se tedy s transporty nejprve přes Archangelsk, v pozdější době už přes Sibiř, na Soluňskou frontu. Byl mezi nimi např. František Moravec (pozdější strůjce atentátu na Reinharda Heydricha), který do Soluně přibyl již v říjnu 1917 až do konce února 1918 velel pěší četě. I většina z nich se nakonec rozhodla odejet do Francie.

V brzkém jaře roku 1918 nakonec vyslovilo srbské armádní velení oficiální souhlas s přesunem českých dobrovolníků sloužících na soluňské frontě do vznikající československé střelecké brigády ve Francii, která měla své shromaždiště ve francouzském Cognacu. Dobrovolníci usilující o vstup do československých jednotek ve Francii tak byli soustředěni v srbském táboře Mikra u Soluně, kde se s nimi za srbské velení rozloučil plukovník Dušan Simović (pozdější jugoslávský předseda vlády v březnu roku 1941). Dobrovolníci odjeli ve dvou transportech, prvním velel František Kryštof (ve Francii se stal pobočником velitele brigády. V samostatném Československu byl později povýšen až do hodnosti brigádního generála a velitele dělostřelectva V. československého armádního sboru. Za 2. světové války byl za odbojovou činnost krátce vězněn gestapem, v době komunistického režimu byl degradován a čtyři roky strávil v těžkých komunistických kriminálech. Rehabilitován byl teprve dlouho po své smrti v roce 1960, v roce 1990), druhému pak poručík srbské armády František Melichar, který do Soluně přibyl v prosinci 1917 s transportem I. srbské dobrovolnické divize. Melichar ovšem působil v srbské armádě, podobně jako Kryštof, už od počátku války – žil od jara 1914 v Bělehradě – prodělal ústup přes Albánii a do Oděsy, místa formování srbské divize, se dobrovolně přihlásil a zastával tam pak funkci pobočníka velitele 7. srbského dobrovolnického pluku. V brzkém jaře 1918 byl Melichar jmenován styčným důstojníkem u srbské soluňské armády pro záležitosti českých dobrovolníků. Ve Francii nakonec nezůstal, nespokojen s postavením, jimž se srbským důstojníkům v československé brigádě dostalo, přešel do italských legií, s nimiž se pak vrátil do Československa a bojoval také proti maďarským bolševikům. Dosáhl hodnosti divizního generála.

František Kryštof uvádí, že se ze srbského vojska na Soluňské frontě do Francie dostalo 87 důstojníků a 400 vojáků, s tím ovšem, že menší počet krajanů i nadále v srbské armádě zůstal. Byl mezi nimi i jeden z těch, jenž se původně s příslušníky oddílu vojvody Vuka zabýval myšlenkou vzniku samostatné české rotý nebo praporu v srbské armádě, Melichar Houžvic. Se svými bojovými druhy se nedokázal rozloučit. Účastnil se dalších bojů včetně prolomení fronty v září 1918 a skončil jako velitel pohraniční stráže v nově připojeném srbském Banátu. Odchod zkušených českých vojáků byl pro srbskou armádu těžký, protože její řady řídly a na rozdíl od svých francouzský, italských a britských spojenců neměla kde brát, nicméně nakonec to byla právě ona, která stála za průlomem soluňské fronty.